

УДК 340.1

Коломоєць Ольга Володимирівна,
аспірант кафедри теорії та права
Міжнародного гуманітарного університету, м. Одеса

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ ФУНКЦІЙ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ ЯК СКЛАДОВІ ДЕРЖАВОЗНАВСТВА

Розвиток сучасної загальнотеоретичної юриспруденції нерозривно пов'язаний з методологічними питаннями, оскільки саме в них знаходить своє відображення переосмислення ролі правознавства та державознавства для становлення права та державності. При цьому помітно, що на фоні колосальних зрушень у сфері методології правознавства, методологія державознавства продовжує залишатися у полоні застарілої методології. Це актуалізує у цілому методологічну проблематику державознавства, виводить на необхідність постановки ключових питань про методологію та структуру наукового знання про державу.

Ключові слова: держава, право, теорія, функції, методологія права.

Постановка проблеми. Дослідження функції сучасної держави спрямовані на вирішення криз і протиріч, що виникають у житті суспільства. Це можуть бути політичні кризи, що виникають у боротьбі різних політичних партій за владу, а також фінансово-економічні кризи і проблеми, що впливають із них та інше.

Предметом теорії держави і права виступають основні закономірності виникнення і розвитку держави і права, їхня сутність, призначення і функціонування в суспільстві, а також особливості політичної і правової свідомості і правового регулювання. Методологія сучасного державознавства – складна та багаторівнева структура, яка охоплює концептуальні ідеї, підходи, методи тощо при дослідженні сучасної держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні питань, які стосуються поняття, ознак і видів функцій сучасної держави теоретичною та практичною основою стали наукові праці таких українських і російських вчених-юристів: В. Б. Авер'янова, Т. Г. Андрусяка, М. І. Байтіна, К. С. Бельського, А. Б. Венгерова, М. В. Жигульонкова, Л. І. Загайнова, С. В. Ківалова, О. Л. Копиленка, С. О. Комарова, В. О. Костюка, А. В. Малько, О. В. Марцеляка, В. І. Матузова, Л. А. Морозової, Ю. Г. Просвірніна, Є. О. Харитонova та ін.

Вітчизняній теорії держави і права властива орієнтація на матеріалістичний підхід, згідно з яким сутнісні, глибинні боки держави і права не визначені остаточно.

Постановка завдання. Теорія держави і права розробляє власні методи дослідження державно-правових явищ. У той же час треба активно використовувати загальні методи, що вже виробили різні науки, слід мати на увазі, що протягом тривалого часу в філософії ведуть боротьбу одне з одним ідеалістичні й матеріалістичні підходи, метафізика та діалектика.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливість державознавства, яка суттєвим чином відрізняє його від правознавства, полягає в тому, що методологія державознавства у цілому вибудовується на індуктивній основі, тобто, емпіричним шляхом, у той час як правознавство здебільшого використовує дедуктивне зорієнтовану методологію.

Така різниця знаходить своє вираження, передусім, у тому, що правознавство є теорією у повноцінному значенні цього слова, у той час як державознавство не може називатися теорією у суто науковому сенсі, оскільки воно не пояснює і не передбачає перспективи розвитку державницьких процесів, а усього лише накопичує та узагальнює фактично відомості. Усі ключові наукові сюжети, представлені в сучасному державознавстві, пов'язані з поняттям держави, формою держави, державним апаратом, функціями держави, соціальною, демократичною та правовою державою – є, по суті, узагальненням емпіричних даних з мінімальною їх дедуктивною обробкою. У державознавстві практично відсутні теоретичні конструкції, отримані виключно дедуктивним шляхом (яких більшість у правознавстві), за винятком теорій походження держави та розуміння сутності держави.

Будь-які теорії мають розглядатися як гіпотези або судження, щодо яких можна стверджувати, істини вони чи хибні. У цьому ключі якраз виражається знаковий для постнеокласичної методології юриспруденції принцип плюралізму та додатковості методів. Саме тут видаються методологічно не виправданими прагнення переважної більшості дослідників у сфері теорії та філософії права, державознавстві дати суворо наукове «визначення» права, виявити його «сутність» і на цій підставі розвивати юриспруденцію [2, с. 44].

Дійсно, згідно з традиційними поглядами, завдання наукового пізнання полягає в описі та розкритті справжньої природи речей, прагненні максимально наблизитись до істини. Опис природи явища називається визначенням. У даний час у філософії пізнання цей метод отримав назву методологічного есенціалізму. При цьому відзначається, що даний метод не в змозі забезпечувати суспільствознавство, оскільки штучно обмежує пізнання, перетворює його на множення сутностей [3, с. 53-54].

Визначення сутності змінюваних соціальних практик, у тому числі права і держави, – таке ж за ступенем нездійсненності завдання, як визначення сутності матеріального світу.

По-друге, теорія може бути спростована (точніше – фальсифікована) якщо запропонована нова теорія з такими характеристиками: нова теорія має додатковий емпіричний зміст у порівнянні з попередньою теорією, тобто нова теорія передбачає факти нові, неймовірні з точки зору попередньої теорії; нова теорія включає в себе попередню теорію як окремий випадок, іншими словами, відбувається розширення пізнавальних можливостей теорії [6].

По-третє, в плані методології юриспруденції існує серйозна проблема розриву між теоретичною і практичною складовими юриспруденції. Для цього В. Г. Тарасенко запропоновано розглядати будь-які правові теорії, перш за все, як теорії середнього рівня.

Таким чином, теорія – це всього лише частина науки, можлива гіпотеза, судження, яке належить перевірити на практиці, і яка повинна відповідати критеріям фальсифікації. Якщо теорія спростована, то очевидним є висновок про її ненауковість або невідповідність фактам. Саме такі судження лежать в основі критиків юриспруденції в контексті її сприйняття як окремої науки. Одночасно в рамках загальнотеоретичної юриспруденції може існувати цілий комплекс теорій – теорія правозастосування, теорія

правової поведінки, теорія правового мислення, теорія правових систем, теорія правової культури тощо.

Емпірична зорієнтованість методології державознавства на пряму впливає на те, що для нього по-справжньому сильними та впливовими залишаються ідеї наукового позитивізму, які для більшості соціальних наук втратили свою актуальність після так званого «антропологічного повороту», пов'язаного, передовсім, зі становленням постпозитивізму (К. Поппер, І. Лакатос та ін.). Так, з іменем К. Поппера пов'язують вирішення проблеми індукції. Головна логічна та психологічна проблема індукції полягає у тому, що емпіричне спостереження за повторюваними фактами не дає жодних підстав для ствердження, що ці факти будуть повторюватися і надалі. Не існує жодної гарантії тому, що якщо Сонце зійшло вчора і сьогодні, то воно зійде завтра. Іншими словами, індукції ненадійна, оскільки повторюваність фактів не дає надійної підстави для наукового знання. К. Поппер запропонував вирішення проблеми індукції у так званій негативному сенсі. Він довів, що індукція як метод має використовуватися не для того, щоб виявляти факти, які підтверджують теорію, а для того, щоб виявляти факти, які спростовують її. Один факт, що спростовує теорію в науковому сенсі набагато більш цінний за тисячу фактів, які її підтверджують – такий фундаментальний висновок роблять постпозитивісти, по суті ставлячи крапку в дискусії щодо індуктивного методу [3, с. 53].

Між тим, нескладно помітити, що державознавство при використанні індуктивного методу йде саме позитивістським шляхом: при виявленні факту, що суперечить теорії, теорія не трансформується, а розширюється, а в державознавстві з'являється ще один виняток. Тобто розвиток державознавства йде екстенсивним, а не інтенсивним шляхом.

На цьому фоні часто з'являються твердження, що державознавству не обов'язково будуватися за дедуктивним принципом, як правознавство, і продовжувати розвиватися екстенсивним шляхом. Так В. В. Іванов стверджує, що немає жодного сенсу в тому, щоб створювати в державознавстві чергові теоретичні «прокрустові ложа», які б не давали пояснення державним процесам, а лише залишали поза межами розгляду ті явища, які не вписуються у теоретичні схеми. По суті, це заклик до того, щоб державознавство залишалося в полоні аналізу емпіричних фактів і не прагнуло до того, щоб стати справжньою теорією держави. Якщо правило складається з одних лише винятків, то немає ніякого правила.

Перспективи розвитку державознавства як теоретичної науки таким чином пов'язані із тим, які завдання воно ставить перед собою. У більшості навчальних посібників з теорії держави і права стверджується, що теорія держава прагне виявити закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави. Між тим таке завдання слабо корелює із тим, у якому напрямку рухається сучасне державознавство. Якщо принциповою вимогою для виявлення будь-яких закономірностей є розробка та послідовно впровадження методології, то можна помітити, що методологічні дослідження у сфері державознавства практично відсутні, у той час як правознавство постійно удосконалює та оновлює свою методологію [5, с. 14].

Відмінною особливістю державознавства як відокремленої сфери знань можна вважати його близькість до політології та геополітики. Більше того, досить часто в державознавстві використовуються методи саме цих двох наук. Тим не менш, можна також говорити про існування специфіки застосовуваної в державознавстві методології.

Так, влада як основний предмет політології, досліджується також і державознавством, однак державознавство цікавить, насамперед, не просто влада як така, як феномен суспільного життя, але інституціалізована влада, тобто влада, яка перебуває у

вимірах легальності та легітимності. Слід в цьому зв'язку зазначити, що за такого підходу значно розширюються уявлення про владу в державі, коли в неї включається не тільки державна влада (централізована або децентралізована), але й влада місцевого самоврядування, муніципальна влада. Таким чином, можна зробити висновок про те, що основний підхід, який використовується в державознавстві – це інституціональний підхід. Така точка зору перегукується з позицією В. Є. Чиркіна, який інститут державності представляє як основоположний предмет державознавства, що дозволяє включати до його сфери не тільки діючі держави як автономні суб'єкти, але й невизнані, напіввизнані держави, квазі-державні утворення, під-державні утворення (суб'єкти федерацій) тощо [5, с. 15].

Таким чином, першою сферою знань у рамках державознавства можна вважати теорію державності, або пролегомени державності. У рамках цієї сфери досліджуються поняття державності, обґрунтовуються методологічні підходи і принципи дослідження державної реальності, виробляються основні державознавчі поняття і категорії, такі як сильна і слабка держава, сучасна і до сучасна держава, образ держави тощо.

Одночасно з цим, дана сфера знань безпосередньо виходить на імпліцитні складові держави, у зв'язку з чим актуалізуються питання про те, яким чином держава існує, іншими словами, постає питання про матеріальні підстави державності. Тут найважливішим і визначальним виступає вчення про просторове буття держави, яка в якості основних складових включає державну територію і державний простір, що з'єднуються парасольковим поняттям «простір державних подій» [4, с. 21-26]. У даному контексті важливу роль відіграє лімнологія – вчення про кордони, яке в контексті досліджень державності набуває все більшої значущості.

Головне призначення теорії функцій держави полягає у тому, що в сучасному державознавстві існує нагальна потреба переосмислення природи функцій держави, оскільки цим поняттям позначаються не порівнювані за обсягом та значимістю напрямки її діяльності. Тут набуває все більшого значення вивчення державної політики як основного напрямку імплікації його функцій [6]. У цьому контексті досліджуються концепції максимальної і мінімальної держави, визначаються пріоритети в здійсненні державою своїх функцій в тій чи іншій ситуації.

Теорія функцій держави безпосереднім чином виходить на такі категорії як державний режим і форма державного правління, які об'єднуються поняттям форми держави. Теорія форми держави – це сфера знань, яка в основному використовує компаративний метод, що і визначає її специфіку, що виражається в тісному взаємозв'язку з державним правом. По суті, теорія форми держави – це основний предмет таких навчальних курсів, як «Порівняльне державознавство» та «Державне право зарубіжних країн».

Особливим статусом володіє така сфера знань про державу, як філософія держави – відносно молодий напрямок досліджень. У рамках філософії держави вивчаються аспекти, пов'язані з його цінністю (проблематика аксіосфери держави [3, с. 53-54]), питання правової і соціальної держави, а також співвідношення держави й особистості, держави і соціуму, а також держави і цивілізації, в чому виражається різномірний характер буття держави. З філософією держави також тісно пов'язана проблема кризи державної влади, інститутів держави, нездатності держави вирішувати виникаючі проблеми, функціональну переважаність держави, втрату авторитету у населення тощо. Все це актуалізує питання про історичну долю держави, яка постає або в рамках інструментальної теорії (держава лише інструмент для вирішення завдань, що стоять перед суспільством), або в

рамках автономної теорії (держава – це автономна організація, яка самостійно впливає на хід суспільного розвитку). Принципово важливо визначитися як у питанні про державу, так і в питанні про характер державної діяльності, яка несе з собою соціальні протиріччя і конфлікти, є необхідною в різних цивілізаціях і культурах, володіє ціннісним змістом. У цьому зв'язку актуальним є питання про підвищення престижу державної влади в очах більшості населення, іншими словами це проблема додання державі якості легітимності.

Висновки. Таким чином, сучасне державознавство вимагає суттєвого переосмислення свого методологічного інструментарію з тим, аби стати теорією держави у повноцінному значенні. Функції сучасної держави є різними, порядок їх виникнення і зміни залежить від черговості задач, що виникають перед суспільством у ході його еволюції і тих цілей, які воно переслідує. Плідним функціонування держави буде тоді, коли його функції повною мірою будуть відповідати об'єктивним needs суспільства. У зв'язку з невизначеністю соціальних ситуацій, з якими має справу сучасна держава, її функції значною мірою починають набувати пошуково-експериментального характеру. Отже, функції сучасної держави набувають дедалі більш координаційного, рекомендаційного характеру. Зазначено, що при цьому не виключаються елементи адміністрування, особливо у сфері здійснення податкової і митної політики. Насамперед для цього необхідно розширення використання дедуктивне зорієнтованої методології. Це, у свою чергу, вимагає чіткої структуризації державознавства. Таким чином, можна відзначити, що теорія держави як складова загальнотеоретичної юриспруденції звернена до поняття держави і державності, виникнення і тенденціям розвитку держави, її інститутів, форм, функцій, принципів діяльності. По суті, предмет теорії держави охоплює як статику, так і динаміку держави в її складових.

Список використаних джерел

1. Долматов І. В. Просторове буття сучасної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук; спец.: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / І. В. Долматов – О., 2009. – 22 с.
2. Оборотов Ю. М. Про актуальні напрями досліджень у теорії держави / Ю. М. Оборотов // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. – Вип. 36. – О.: Юрид. л-ра, 2007. – С. 42-46.
3. Поппер К. Объективное знание. Эволюционный подход / Карл Р. Поппер; пер. с англ. Д. Г. Лахути, отв. ред. В. Н. Садовский. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – С. 53–54.
4. Поппер К. Логика научного исследования: пер. с англ. / К. Поппер. – М.: АСТ: Астрель, 2010. – 565 с.
5. Чиркин В. Е. Государствоведение как отрасль знания и учебная дисциплина / В. Е. Чиркин // Государство и право. – № 4. – 2008. – С. 13–20.
6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. – К.: Атіка. – 2001. – 176 с.

Коломоец О. В. Методологические аспекты теории функций современного государства как составляющие государственного

Развитие современной общетеоретической юриспруденции неразрывно связано с методологическими вопросами, поскольку именно в них находит свое отражение переосмысления роли правоведения и государственного для становления права и государственности. При этом заметно, что на фоне колоссальных сдвигов в сфере

методологии правоведения, методология государствоведения продолжает оставаться в плену устаревшей методологии. Это актуализирует в целом методологическую проблематику государствоведения, выводит на необходимость постановки ключевых вопросов о методологии и структуре научного знания о государстве.

Ключевые слова: государство, право, теория, функции, методология права.

Kolomojets O. V. Methodological aspects of theory of functions the modern state as constituent of science the state

Development of modern general theoretic jurisprudence is indissolubly related to the methodological questions, as exactly in them finds the reflection of concept of role of jurisprudence of and science the state of for becoming of right and state system. Thus notedly, that on a background huge changes in the field of methodology of jurisprudence, methodology of science the state of continues to remain in a captivity out – of – date methodology. It actuality of the methodological range problems of science the state of on the whole, destroys on a necessity raising of key questions about methodology and structure of scientific knowledge about the state.

Keywords: state, right, theory, functions, methodology law.

